

DPN S821

Title : प्रायश्चित्त प्रकरण PRĀYASĪCITA PRAKARNA

Run. No. 6512

Cat. No.

Micro. No.

Subject ~~धर्मशास्त्र~~ code of religious law Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 27.5 x 9

Folios 26 Lines (in a page) 7
(missing 1, 4, 12-14, 17-19, 22, 25-31, 33-34, 42-46, 49-56)
Chapt. / act /

Compl. / Incompl.

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

0 cms.

5

10

15

20

उगाहकानुमन्तनिमित्तिनामपि हन्तृत्वात्पंचानामेव निषेधविषयत्वं तन्त्रेकस्य शब्दस्यानेकपरत्वमनुगतेनैकरूप
द्वारेण भवति॥ न चात्र हन्तृशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं किंचिदनुगतं पञ्चस्यैकमस्ति पञ्च॥ अथ साक्षात्परम्परासाधारणं प्राणप्रयोगफ
लव्यापारफलहेतुत्वमात्रमपेक्षितं॥ तर्हि ईषुकारस्यापि हन्तृत्वप्रसंगः॥ न केवलमिषुकारस्य बध्यस्यापि हन्तृगतमनुत्पादनद्वारे
णानुबधित्वप्रसंगः नक्ष्यनुपादितमनुः कश्चित्कमपि व्यापादयति तेन यथानिमित्तिनो मनुत्पादनद्वारेणानिमित्तबधित्वं तथा आ
त्मन्यपि निमित्तबधित्वं उत्त्रिंशद्वारेमेव इति साक्षाद्गननकर्तुरेव निषेधविषयत्वमुच्यते॥ इति॥ उच्यते सत्यमेव ईषुकारादिपिलक्ष
णानुगतेनैकरूपाभावे ये वाचनिकं हन्तृत्वं प्रतीयते तेषामेव निषेधविषयत्वं तर्हि प्रमाना ज्ञरसिद्धः प्रयोजकादीनां परम्पराकार
णान्वेदे मूलस्य शब्दात्तु वादकत्वं विधिनिषेधविषयत्वप्रतिपादनप्रयोजनव्यतिकरे केन संभवति॥ तथा च मनुः॥ रागादेषात्

प्रा०
२

मादाद्यात्वनः परतर्पवेवा॥ ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु सद्देवैर्बलघातकईति॥ अत्र परतः शब्दप्रयोगात् साक्षादिव प्रयोजकस्यापि वधभाति
त्वं प्रतीयते॥ ॥ तथा च मनुः॥ बहुना मेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां॥ यको घाटकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्मृताः॥ अनेनानुग्रहस्या
पि वधभागित्वं प्रतीयते॥ ॥ तथा चापस्तम्बः॥ प्रयोजयितानुमन्ताकर्त्ता चेति सर्वे ते स्वर्गनरकफलस्य भोक्तारो यो भूय आरभते तस्मि
न्फलविशेष ईति॥ अनेनामनुरपि वधभागित्वं प्रतीयते॥ तथा आक्रोशतता उनादिमनुष्यादनद्वारेणानिमित्तिनो वधभागित्वे वद्वि
शन्मते॥ आक्रोशितस्ताडितो वधने वापरि र्यीडितः॥ यमुद्दिश्यत्यजेत्याणास्तमा दुर्वलघातकं॥ जतिमित्रकलत्रार्थे सुहृत्क्षत्रार्थे
वच॥ यमुद्दिश्यत्यजेत्याणास्तमा दुर्वलघातकं॥ अन्यायेन गृहीतश्च प्रार्थयन्त्याय दर्शनं॥ यमुद्दिश्यत्यजेत्याणास्तमा दुर्वलघातकं
॥ मिथ्यादिवचनवशाद्यथोक्तानामवनिषेधविषयत्वं॥ यदि तु वचनं विना परस्परकारणश्यापिमहाघातकत्वं भवति तदा कर्मकरा

रामः
२

रां मध्ययानार्थे कपर्दकमात्रेण प्रयुक्तावपि महाघातप्रयोजककर्तृत्वात् महाघातकिप्रसंगः॥ तथामहाघातकियाचनाध्याप
नपरिणायनप्रयुक्तावपि महाघातकित्वान्तथाविधप्रार्थयश्चित्तप्रसंगः स्वममत्यतिप्रहृदिप्रयुक्तो धर्माधिकरणिकस्यापि प्र
योजकप्रतिगृहीतत्वेन प्रार्थयश्चित्तप्रसंगः नचैवं सकलविशिष्टाचारविरोधात् साक्षात्कर्त्तृगोचरत्वेन निषेधविषयत्वं व
चनवशाच्च वधे गोचरत्वेन परस्परकर्तृरपीति वक्तव्यं अतएव उपकारचरणौ देवाद्यधोनिष्पाद्यते तत्रापि वचनवशाच्च वधभा
गित्वं तथा च सर्वे तेः॥ औषधं स्नेहमाहानं ददद्भ्रातृशत्रुषु च॥ दीयमानं विपत्तिः स्यात्तस्मात्पेतलिप्यते॥ तथा च याज्ञक्य
त्रियमानोपकारेण मृते विप्रेन पातकमित्यादि॥ तेन ये च भोजनादिस्वोपकारं कुर्वन्कण्ठलग्नभक्त्यादिना देवदोषे प्रियते तत्रापि स्तो
पकारार्थमेव प्रवृत्तौ प्रमादतो मरणानिष्पत्तेर्नात्मवधदोषभागित्वं एवं पुचि शिष्यभार्यादयोऽपि विनयाधानार्थं दण्डकृतैर्यत्र क्रोध

प्रा०
२

वशास्त्रिमनेतत्रापिवचनादेवनदोषः॥ तथाचभविष्यपुराणां॥ पुत्रः शिष्यस्तथाभार्याशशितश्चेद्धिनस्पतिः॥ नशास्तातत्रदो
षेणोलिप्यतेदेवसत्तमा॥ स्पृष्टं यत्रमनुमस्युहेत्वनुत्पादेउन्नततयावैरनिर्ण्यातनेवाजयेनेवापुंयुक्तोऽन्यतोवाहेत्वाभासादात्मानं व्यापाद
यति तत्रोद्देशस्य यथोक्तनिमित्तानुत्पादार्थवधभागित्वंतथाचोक्तं॥ असम्बन्धेनयः कश्चिद्विजप्राणान्परित्यजेत्॥ तस्यैवतद्रयेत्यापंतनुयंपरि
कीर्तयेदिति॥ तथायदिशस्त्राणोप्याततापीभवति तदातद्वधोपिवचनवत्त्वादेवनदोषः॥ तथाचमनुः॥ आततायिनमायान्तर्मपिवेदान्तंगर
णो॥ जिघासन्तंमिघांसीयान्नतेनब्रह्मभवेत्॥ गुरुं चाबालं ह्रस्वो वाशस्त्राणां वावदुःकृतं॥ आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्॥ तथाचवशिष्ट
ः॥ स्वाध्यायिनंकुलंजातंहन्यादेवाततायिनं॥ नतेनब्रह्महसम्यात्मन्युक्तमुमुक्षुर्हतिः॥ आततायिनश्चोक्ताः तथाचमनुः॥ अग्निहोगरदश्चैवशस्त्रपा
णोधनोपहः॥ क्षेत्रदारापरिचरुडेतेआततायिनः॥ तथाचमत्स्यपुराणां॥ गृहक्षेत्रादिहर्तारंतथापत्यभिगामिनः॥ अग्निदंतंरदंचैवतथैवात्स्युद्युतायुधं
भविचारंचकुर्याणंराजगामिचपैगुणं॥ सतहिकं धेताविपैर्द्धमं ह्येराततायिनः॥ तथाचबृहद्दशिशुः॥ उयतासिः प्रियाधर्षी धनहर्तागरप्रदः॥ अ

विहृत्तातेनोपुषडनेभ्राततायिन.

रामः
३

यथाविहितवाग्दण्डधनदेराडशरीरदण्डेष्वपराधानुरूपेषु कृते यदि कश्चित् क्रोधवशात् कुलपाशादिना प्रियतेन तत्रापि न दोषः ॥ मनुष्याद
कृतेऽपि दण्डादीनां विहितत्वात् निषेधानवकाशे न दोषाभावात् यतो न हि स्यात् सर्वभूतानीत्यनेन साक्षात् परस्परया वा प्राणावियोग
फलव्यापारकर्तृत्वं निषिध्यते न च निमित्तिना वाग्दण्डादिनिमित्तातिरिक्तव्यापारान्तरे कर्तृत्वमस्ति तदेव हि मनुष्यादन्योरेषा परस्पर
रवधकारणं तच्च द्विहितं कथं न स्पृशेत् विषयत्वमिति ह्येतेनैतदुक्तं भवति साक्षात् प्रयुक्तानुपहानुमंतनिमित्तरूपकारणभेदात्
संपक्षेपतः पंचविधो वधः तत्कारिवधकारी ॥ तत्र नराक्षरव्यापाराव्यवहितप्राणाप्रियोगफलाय समवेता प्रवृत्तिरुत्पद्यते स साक्षादधी
र्यते नान्यदियमारणार्थं प्रयुक्तं विषयसहितमत्र यदि कश्चिदन्यत्पदं वादित्वा प्रियतेन तथापि न वधभागित्वं विषयभक्षणाव्यापारेणोच्यते
वियोगप्रयोजनः प्राणाप्रियोगफलव्यापारस्य व्यवहितत्वात् एवं व्याघ्रादिमारणार्थं यन्त्राद्यारोपणोपयोजनान्नरकृतगोपीरूपतत्रागा

प्रा.
५

दीवाकश्चिदागत्यप्रियतेतत्रापिनदोषइत्तूहनीयंनैवैवंसतियस्याप्यन्नादोप्रक्षिप्यविषंदनंतन्मरुणोपिनद्रक्षणाव्यापारव्यव
धानानुवधभागित्वमितिवाच्यंतद्यापारस्यभक्षणाविषदानव्यापारनिमित्तत्वेनाव्यवधायकत्वान्खवंहिनिरूप्यविषंवीयतेअ
नेनचेद्रक्षणीयमिदमन्नादिकंतेनाहमत्रविषप्रणिपामीतितेनपश्चाद्वाविनोपिभक्षणास्याग्रतस्त्वविषदाननिमित्तत्वेनबुद्धि
भूतत्वानुवधायकमितिसाक्षादधित्वमेवेति॥प्रयोजकश्चद्विविधःअप्रवृत्तप्रवर्तकःप्रवृत्तोत्साहजनकश्चनचाप्रवृत्त
प्रवर्तनेप्रयोज्यस्यषड्भादिस्थानीयत्वात्प्रयोजकस्यसाक्षादधित्वमेवेतिवाच्यंयतोनीहप्रयोज्यव्यापारमनयेक्ष्यषड्भामन
निपातनवत्प्रयुक्तिमात्रेणैवप्राणावियोगोदृश्यतेकिन्तर्हि सत्यामपिप्रयुक्तौप्रयोज्यगतस्त्वद्वादिनिपातनान्तरमेवानचवि
षभक्षणादानवदत्राप्यग्रतस्त्वप्रयोज्यव्यापारस्यापिप्रयोजकव्यापारनिमित्तत्वेनाव्यवधायकत्वंवाच्यं॥अप्रवृत्तप्रवर्तकत्वन

रामः
५

प्रयुक्तिवशादेवप्रयोज्यव्यापारसम्भवात्तेनव्यवधायकप्रवृत्तान्नरव्यापारापेक्षितत्वात्साक्षादधित्वलक्षणाचारणाप्रवृत्त
प्रवर्तकस्यापिनसाक्षादधित्वंकेनुप्रयोजकत्वमेवस्त्वमनुगाहकोपिद्विविधः॥वध्यगतवैमनस्काद्यापादानद्योरेणवातक्षया
त्रशाहकान्नरमूदासेनवाअनुमनाचसम्भवतिप्रवृत्त्यनुखोपिहन्तायदनुमतिव्यतिरेकेनस्वप्रत्यवायशंकयानकर्ततोतद
नुमंतौचप्रवर्ततेनचायंप्रयोजकःप्रवृत्त्यनुपदेशकत्वात्नाप्यनुगाहकोवर्तमानप्राणावियोगफलप्रवृत्त्यनुकूलत्वात्कि
नुअनुमतिदानमात्रेणउत्पश्यमानप्राणावियोगफलप्रवृत्त्यनुकूलत्वात्प्रयोजकानुग्रहात्प्राणित्रलुवाअनुमतेति॥निमि
त्तचयकृतमनूत्यादनेनप्राणावियोगःसोविधीयतेतेनसप्तविधोहस्ताकामाकामतश्चतुर्दशविधेतिवधस्वरूपनिरूपणां॥
इदानींप्रायश्चित्तंनिरूप्यते॥प्रायश्चित्तंयत्रविशेषप्राणशृंगयाहितयानश्रयतेतत्रसर्वत्रवधादिषु॥जातिशक्तिगुणापेक्षं

५०
६

सहस्रद्विहृतनथा॥ अनुव-धदिविज्ञायप्रायश्चित्तं प्रकल्पयेदिति विश्वामित्रवचनात्॥ तथा देशकाले वयःशक्तिं पापंचा-
वेशयन्नतः॥ प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्याद्यत्र चोक्तानि क्रियास्तवस्था वचनाच्च॥ प्रायश्चित्तव्यवस्था इष्टयेति॥ वधश्च विवि-
धः॥ कामतोऽकामतश्च तत्र कामतः साक्षाद्ब्रह्मवधो विशेषाश्रवणात् सर्वेषामेव वर्णानां मरशान्तिकं प्रायश्चित्तं॥ यथा ह्या-
जवल्क्यः नो मभ्यः स्वाहेति ज्ञेयं नो मप्रभृतिवैतनं॥ मज्जानां तु दुयादापीमंत्रैरेभिर्यथाक्रमं॥ लोमभ्यः स्वाहा त्वग्भ्यः स्वाहा हे-
इत्यादिमंत्रैर्लोमत्वक्लोहितमांसमदः स्वास्थिमज्जानां तनुमुत्कृत्योत्कृत्य जुह्यात्॥ एवं च मृतः शुद्धिमवाप्नुयादिति॥ मृगा-
मेवाह्नौ लक्ष्मीभूतः शुद्धिमवाप्नुयात्॥ मृतकल्पः प्रहारात् जीवन्नापि विभुश्च्यति॥ तथा च मनुः॥ लक्षशस्त्रभृतां वास्यविड-
घमिच्छयात्मनः॥ प्रास्पदात्मानमाग्नेौ वा समिद्धं विरवाङ्कुराः॥ तथा गवार्थे वा स्नानार्थं वा सत्यः प्राणापरित्यजेत्॥ मुच्यते ब्रह्म

रामः
६

इत्यायोगो प्राणो वासुरास्येति यद्यप्येतेषु वचनेषु कामशब्दो यादानं नास्ति तथापि प्राणान्तिकत्वेन कर्मविषयत्वं मेव इष्टं॥ तथा-
च मध्यमांगिराः प्राणान्तिकं यत्पुनः प्रायश्चित्तं मनीषिभिः॥ तत्र कामकृतं प्राप्य विज्ञेयं नात्र संशयः॥ न च मनुवचनात् कामतो वासुरा-
वाधे प्रायश्चित्तभाव इति वाच्यं॥ तथा च मनुः॥ इयं विभुश्चिह्ना प्रमाप्या कामतो द्विजं॥ कामतो वासुरावधे निष्कृतिर्न विधीयते॥
यतो वा दशवार्षिकदिब्रत रूपं प्रायश्चित्तमभिधाय मनुनोक्तमिदं॥ तेनेयं दशवार्षिकदिब्रत रूपं विभुश्चिह्नं सा कामतो वासुरावधे-
निष्कृतिर्न भवतीत्यर्थोऽवगम्यते॥ ननु प्राणान्तिकापि न निष्कृतिरिति यत्तु श्रीकारणकामते॥ वासुरावधे प्राणान्तिकं प्रायश्चित्तमस्य
पेत्यापि ज्ञानकामना समुच्चये प्रायश्चित्तभाव इत्युक्तं॥ तदुक्तं कामनाया ज्ञानाव्यभिचारात्॥ वासवधविषया कामना अत्र कामना-
शब्देनाभिधेयाननुसूयादिवधविषयानन्यविषया कामनाऽन्यत्र प्रेक्षावतः प्रहृतिर्जनयति कामनाप्रयत्नयोः समानविषयत्वा

प्रा०
७

तत्र बुद्ध्या न्यायमादत्तो वा भूजदिवधकामनया प्रवृत्तस्य ज्ञानगतवर्धो निष्पद्यते तत्र विद्यमाना पिकामना वा स्यात्तवधगोचरत्वेना
सत्कल्पेव भूजगतवस्तुदिदानकामनेव ध्यानावासात्तवस्तुदिदानतेन यथा तत्र ज्ञानात्वेपिन कामना कृत्या स्यात्तद्वानफल
मपि तु ज्ञानागतदानमात्रफलं तथापि भूजदिवधकामनया त्रान्यादिना प्रवृत्तवधेन कामना कृत्या प्रवृत्तवधफलमेवेति मते ॥ प्रवृत्तव
धकामनायास्तु ज्ञानपूर्वकत्वात् कामनाया ज्ञानाव्यभिचारित्वात् कामनया प्रवृत्तवधे प्राणान्निकं प्रायश्चित्तं ज्ञानकामनाभ्यां प्रायश्चि
त्ताभावश्चेति वचनमनर्थकमेव ॥ प्रवृत्तकामन्याव्यतिरेका ज्ञानतो वा प्रवृत्तवधे प्रायश्चित्तं प्राणान्निकं यत्तु न हि वा स्यात्तानमात्रं प्र
वृत्तवधकारणा अपि तु प्रवृत्तवधप्रवृत्तिहेतुभूतवासात्तानं तस्य च कामनादारेणैव प्रवृत्तकत्वात् सर्वत्र ज्ञानकामनयोरव्यभिचारः
व ॥ एतेन यत्कैश्चिदुक्तं वलात्कारेणाकार्यप्रवृत्तौ ज्ञानमस्तिकामनानास्तीति ॥ तत्तु युक्तं यतो ज्ञानकामनयोः किमप्यवयवप्रवृत्तक

रामः

७

त्वे हेतुः ॥ यथैवावर्तिचिन्त्यते ॥ ज्ञानस्य कामनादारेणैव प्रवृत्तकत्वात् समुच्चयवन् यथैवावर्ति ॥ तथा भूतस्य तु ज्ञानस्य सतोपि प्र
वृत्तिहेतुत्वाभावेनाज्ञानजल्पत्वमेवेति नास्ति व्यभिचारः अतिअनेनैवाभिप्रायेणाज्ञानतपेनोक्तं ॥ क्लेशेन विगता भूजभकामादाकथं व
न ॥ क्लेशचयं प्रवृत्तिज्ञानेन विगता भवेत् ॥ तथा याज्ञवल्क्यनापुक्तं प्रायश्चित्तैरेत्येतेनोपदत्तानकृतं भवेत् ॥ कामतोऽव्यवहार्यसुवचना
दिह जायते इति ॥ अत्र चाकामेकप्रवृत्तयमभिधाय कामतो द्वैगुण्यवक्तव्ये यत्तानतपेन ज्ञानेनो द्वैगुण्यमुक्तं यानवल्क्यनाप्यज्ञानतः प्रा
यश्चित्तेन पापक्षयमभिधाय ज्ञानतोऽव्यवहार्यत्वेवक्तव्ये यत्तानतो व्यवहार्यसुवचनादिह जायते इत्युक्तं तद्विज्ञानकामनयो
रव्यभिचारात् ॥ अतो स्थियैवतिमन्नयं ॥ अतो ज्ञानकामनयोरव्यभिचारात् ॥ सर्वत्रैव महापातके ज्ञानकामनयोः प्राणान्निकमेव प्राय
श्चित्तं न पुनः प्रायश्चित्ताभावश्चेति सिद्धिः ॥ यत्तु कामतो व्यवहार्यसुवचनादिह जायत इत्यनेन ज्ञानकृतयापस्य प्रायश्चित्तेनाप्यतपगमई

0 cms.

5

10

15

20

25

शा.
८

तियात्तवल्कनोक्तं तत्कामनया पापप्रवृत्तिनिन्दार्थमेव। तानामुनिवचनेषु स्मृतः शुद्धिमाप्नुयात्। इत्यनेन पापक्षयप्रदं शुद्धिप्रतिपादना
दज्ञानतनुमाशाह्वलवधेद्वादशवार्षिकं यदाहयात्तवल्कः। शिरः कपालीध्वजवानभैक्षासीकर्मवेदनात्। वस्त्रहादादशाह्वानिमित्तभुक्।
शुद्धिमाप्नुयात्। यथाचमनुः॥ वस्त्रहादादशाह्वानिकुशं कृत्वा येन ससेत्। भैक्षाम्यात्मविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शर्वसिरोधुर्जमित्येवमादि॥ अ
ग्रचदादशवर्षवृक्षचर्मवनवासदैः कष्टत्वादितिकर्तव्यतावाहृत्या च प्राजापत्ये चापवासवयेपि गृहवस्थानादितिकर्तव्यतावाहृत्या
भावाच्च अविगीतानादिशिष्टाचारदर्शनाच्च यथाक्तदादशवार्षिकं वस्त्रनस्यदादशवार्षिकं प्राजापत्यं तु ल्पत्यमेव। प्राजापत्यं वृत्तं च दा
दशाहमाभ्यंतथाचमनुः॥ अहंप्राप्तमहं मायं च हमादय्यचितं॥ अहंपरंचनाश्रीयात्प्राजापत्यविधिः स्मृतः॥ इत्यनेन द्वादशवर्षेः षष्ठ्य
धिकशतत्रयप्राजापत्यवृत्ताशक्तौ च धेनुदानं विहितं। तथाच मार्कण्डेयः॥ प्राजापत्यवृत्ताशक्तौ धेनुं दद्याद्विचक्षणा॥ धनोरभावे दातव्यं तु

रामः
८

त्यं मूल्यं न संशयः॥ तेन द्वादशवार्षिकं वृत्तोपदे॥ शेषेष्ट्यधिकशतत्रयधेनवो भवन्ति॥ बालवधित्वं च सप्तविधं युक्तं॥ तेनाज्ञानतः साक्षा
दधेयथो॥ क्तं द्वादशवार्षिकमेव प्रायश्चित्तं॥ इतरैवानुयद्यपि भृंगयाहिकया साक्षादचनं नास्ति तथापि यो भूय आरभते तस्मिन् फले विशेष
इति आपस्तम्बवचनात् द्वादशवार्षिकं॥ नववार्षिकं षड्वार्षिकं त्रैवार्षिकं प्रायश्चित्तविशेषप्रतिपादकवचनदर्शनाच्च साक्षादध्वविषयक
द्वादशवर्तिकं प्रायश्चित्तादयचये कर्तव्ये समं स्यादश्रुतत्वादिति न्यायेनाष्टमाष्टमहाभागापचयेनैव प्रायश्चित्तव्यवस्था भवति॥ तेना
प्रवर्तकस्य प्रयोजकस्यानुगाहकादित्यः सोत्कर्षत्वादष्टमभागापचये सार्द्धं द्वादशवार्षिकं वै मनस्काया पादकागुगाहकस्य ततोऽपि किंचि
दनत्वात् नववार्षिकं॥ प्रवृत्तोत्साहजनकस्य प्रयोजकस्य तत्रापि मूलत्वात् सार्द्धं सप्तवार्षिकं॥ अनुगाहकान्तरमुदासकस्य तु ग्रहस्य ततो
पि मूलत्वात् त्रैवार्षिकं॥ अनुमन्त्रधीनुमतिदानेन ततोऽपि न्यूनत्वात् सार्द्धं त्रैवार्षिकं॥ त्रैवार्षिकं तत्रायं वा

प्रा०
६

चनिको विशेषः॥ अर्थापहारताऽनादिसंवधेनानिरेकेन वाकृतकोधमात्रेण यां प्रियतेन दधेवार्धिकं॥ अर्थापहारताऽनादिसंवधेन योषि
तेन त्रैवार्धिकं॥ तथा च भविष्यपुराणां॥ कर्त्तिके यदुवाच॥ यन्मदिश्वस्ये हन्याद्वा लराः स्वयमेव हि॥ आत्मानं महसा क्रोधात्तस्य किं भ
वति प्रभो॥ संवधेन विना देवशुक्लवादेन कोपितः॥ अनिच्छानो मृते विप्रे विषादिभिर्गताधिपा॥ इश्वर उवाच॥ केशश्मश्रुतखाशनां क
त्वा निर्वपरां यद्वा॥ वृत्तचर्यं चरन्तीरवर्षेणैकेन भुञ्जति॥ संवधेन यदा विप्रो हत्वात्मानं मृतो गृहानिर्गुणाः सहसा क्रोधाद्गृहक्षत्रादि
कंप्रति॥ त्रैवार्धिकं व्रतं कुर्यात् वृत्तचर्यं चरन्ति॥ एतेन यदातिरसोक्तं षड्विधं वैष्णव्यं चारी वृत्तहा पूयते नरः॥ तथा॥ महापातकसंयु
क्तावर्षेः शुद्धं तिते त्रिभि रिति॥ तदपि यथोक्तविषयमेवेदृश्यं॥ एतच्च मूलभूतद्वादशवार्षिकप्रायश्चित्तस्याज्ञाननिबन्धनत्वात्तदष्टमाष्ट
मभागहनिव्यवस्थया प्रायश्चित्तं प्रयोजकादीनामप्यज्ञानतत्त्वदृश्यं॥ प्रायश्चित्तमकामानां कामानां प्रोतिमानव॥ विहितं यदकामा

रामः
६

नदिगुणं मृत्तमिति॥ आगिरसवचनात्ज्ञानकामनयोश्चाप्यभिचारात्तानोद्देतुगपमेव वस्तेन प्रयोजकादीनामपि प्रयोजकादयः घटते
षामपि॥ प्रयोजकादिविहितमूलभूताष्टमभागहनिव्यवस्थया प्रायश्चित्तमूहनीयः॥ एतच्च ब्राह्मणमात्रवधविषयं॥ पितृमातृसोदरा
नृणां चार्थश्चोत्रियाहिताग्नीनां वर्यामज्ञानतः प्रत्येकं वधेन द्वादशवार्षिकव्रतं कृत्यानि वर्त्तनीयां किञ्चुयावज्जीवमेव धनमाचरणी
यंतथा भविष्यपुराणां॥ मातरं पितरं हत्वा सोदर्यं धातरं तथा॥ गुरुं हत्वा श्रोत्रियं वधा हिताग्निमथापि वा॥ अनिमा - - - - - तावत्तं चीर्त्वा
विभुञ्जति॥ अत्र धेनुसंकलनायां जीवनकालस्य नियतत्वात्॥ विंशत्याधिकसतं परमानुरेव शास्त्रेन द्वादशवार्षिककृत्यावधकालाद्द्विंश
त्याधिकशतस्य यावदवशिष्टं चरेत्परिमाणं द्वादशवार्षिकव्रतानु कल्पधेनवे देयां यजुयात्तवल्केनोक्तं॥ द्विगुणं सवनस्थनु ब्राह्मणो व्रतमदिशे
दिति तदाहिताग्निपदेनैव यज्ञमातस्योपादानात्सवनस्थत्विर्वाच्यं दृश्यं॥ यजुशांखिलिखितवचनं पूर्ववदमतिपूर्वचतुर्ष्वप्यष्टादश

प्रा०
९०

वत्सरात्रवर्षादिशास्त्रसंवत्सरेष्वन्यादिशेतातेषामनेगोसहस्रं नतोर्ध्वं नम्यार्धमर्धं च दद्यात् सर्वेषामात्र पूर्वतोति तद्यथा कुमं चानुवर्षपु
त्रपितृव्यविषयं मातुलविषयं च चतुष्वर्षादिति हन्तव्यनिर्देशः सर्वेषामात्र पूर्वतोति पुनरुपार्शनसामर्थ्येन हन्तनिर्देशो नायमर्थो
भयोभवेति शास्त्राणां पुत्रपितृव्यं मातुलं च हत्वा द्वादशवर्षिकानेगोसहस्रं च दद्यात् क्षत्रियस्तु षड्वर्षिकानेगवांपञ्चशतानि दद्यात् ॥ वे
श्येष्टे च वर्षिकानेगोसहस्रं दद्यात् ॥ शूद्रः सार्धवर्षिकानेगोसहस्रं दद्यात् ॥ यजुर्मध्यमंगिरसोक्तं गवांसहस्रं ॥ विधिवत्प्रा
प्यपुत्रिपादयत् ॥ ब्रह्महृदि प्रमुच्येत सर्वपापेभ्यस्तु वचेति तत्पितृव्यपुत्रादिसपिण्डविषयं आत्मबन्धवविषयं च आत्मवाच्यवत्प्रा
क्तः ॥ आत्ममातुः स्वपुः पुत्रा आत्मपितुः स्वपुः सुता ॥ आत्ममातुलपुत्राश्च यिज्ञेया आत्मबन्धवा ॥ एतेन यथा यथा संबोक्तं कर्षो भवति तथा
द्वादशवर्षिकादीषिकं प्रायश्चित्तमूहनीयं एवं च सर्वज्ञानतः ॥ साक्षादधेतुत्रयोजकादीनां तु सर्वत्रापि यथोक्ता दष्टमहागमनिर्देशव्या ॥

राम
९०

जानतस्तु देवगुणमिति ॥ जतिमात्रपतितवृत्तवधेतुकामतो न प्राणानि के किं नु द्वादशवर्षिकं ॥ तथा च भविष्यपुराणां ॥ जतिमात्रे हतेष्वे
कामतो यभवेच्छृणु ॥ चरेद्वादशवर्षाणि कृत्वा शशिरोध्वजमिति जज्ञानतस्तदर्थमिति ॥ इदानीं बधपुत्रनस्य वधानुत्पादे प्रायश्चित्तं निरूप्य
ते ॥ तत्र गौतमः ॥ सृष्टश्च ब्राह्मणवधे हत्वापीति इदं च वृत्तवधपुत्रनौ वृत्तवधप्रायश्चित्तं निर्देशकं वचनेन तत्रापि निमित्तवधप्रायश्चित्तस्या
त्यन्तात्तदतिदेशकमेवा ॥ तेन यदि ब्राह्मणमरणाभिसंधानक्षिप्तेन कारादिना विदो ब्राह्मणकदाचिज्जीवति तदनिमित्तवधोक्तं त्रैवर्षि
कं ॥ अथ ब्राह्मणमरणाभिसंधानक्षिप्तेन कारादिनो देववशानुविदो सौतदलघुत्वात् यो भूये आरभते तस्मिन् फलं विशेष इति वचनानुसारा
त्तन्निमित्तविधोक्तं वार्षिकं प्रायश्चित्तमज्ञानतस्तदर्थं यदापस्तम्बिनोक्तं द्वादशरात्रमुपवसेदिति तद्वार्थमानसमात्रपुत्रनविति दृष्टव्या ॥ अ
त्र धेनुसंकलनायां द्वादशाहोमवासेन धेनुद्वयं द्वादसाहजलपाशैः षडुपवाससंकलनयारुका धेनुशितिमिलित्वा धेनुत्रयं यदानुवधा
भिसंधानं विना यमानहेतुताडनार्थमुद्यमं करोति तदा प्राजापत्यं ॥ अथ वेदनाहेतुलघुजिनिपातनमात्रं करोति तदतिरुद्धं अथ नत्रैव
यदिरक्तदर्शनं तदतिरुद्धं ॥ तथा च मनुः ॥ अबनुर्ध्वचरेरुद्धमतिरुद्धं निपातने ॥ रुद्धमतिरुद्धं कर्त्तव्यं विप्रस्यो गीतां ॥ रुद्धपुत्रा

१५

शर्म
५५

क्षत्रियदिवधे प्रायश्चित्ते तदीयचतुर्थभागः प्रायश्चित्तं साधारणं हृदि ह्युवचनादुच्यते ॥ तथा च हृदि ह्युः ॥ विप्रतुमकलं जयं पादो
नक्षत्रिये मनो वैशेषे ईपादशेषन्तु भूजतिपुशस्यता ॥ इति ॥ न च अथ मानान्तु वर्णानामुक्तं हनने उह ॥ दोषागुरुतराज्ञेयः क्षत्रा
दीनां न संशयः ॥ ॥ इति भविष्यपुराणवचनात् ॥ प्रतिलोम्येन वधे वैगुणपादिकर्मिति वाच्यं ॥ बलवधप्रकरणापीठितत्यनोक्तं हृश
हृस्यबालाणामात्रवचनत्वात् ॥ पादोनदिविधायकस्य तु वचनस्य नानामुनिभिरनेकस्थानपीठितत्येन साधारणात्वात् सर्वतत्त्वा
क्षादधिविषयं प्रयोजकादीनान्तु पूर्ववदष्टमाष्टमभागहनिव्यवस्थया प्रायश्चित्तमूहनीयमिति ॥ अत्रापि स्त्रीवधसूत्रं न वाडशव
र्षीयगालानामर्द्धप्रायश्चित्तं पंचवर्षीहृदकादशवर्षपर्यन्तं पादमात्रं दष्टमिति क्षत्रियदिवधप्रायश्चित्तं ईदानीं स्त्रीवधप्रा
यश्चित्तं निरूप्येते ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः ॥ स्त्रीभूजविदुश्च वधो नास्ति कंचोपपातकमिति ॥ तत्र यद्यपि प्रमानलप्राप्त्रहननार्थवादा

प्रा०
२०

तु पूर्वोक्ता तत्त्वत्पत्न्या तक्षत्रियसंवधि गोवधविषयं कुरुं प्राजापत्यं मनुकं तत्प्रकुरुं वा वशिष्टे नोक्तं ॥ अहमुष्णाः पिवेदापस्त्राहमुनं पयः
पिवेत् ॥ अहमुष्णाः पितृं पीत्वा प्रायुभक्षो दिनत्रयमिति ॥ अत्र यद्यपि प्राजापत्येन वीदेव सेवेव भोजनमस्ति तथापि द्वादश्या सादिपरि
मितत्वभोजनस्य तत्प्रकुरुं च नवसुदिवसेषु यथेष्टजननीरघताशनमम्भावादने चोपवासत्रयसाधारणपातप्राप्तापत्यन्यन्ये मेवेतेना
यमर्था भवति क्षत्रियसम्बन्धि गोवधकल्याणरागासावकुरुं न प्रकुरुं वा चरेत् अत्र च वृषभवे ह्यौ दद्यान्नामिति कर्तव्यमिति दर्शाद्वृषभ
हन्ता वृषभस्त्री गवां हस्तावे हतश्राद्धाभिधेयां गर्भघातनशीलां गामेने ब्राह्मणा यदद्यात् अत्रोभयत्रापि वृषभवे हतगवाधिकषारामसिक
पुतेन षोडशधेनव इति ॥ यत्तु याज्ञवल्के नोक्तं दद्यात्सुरात्रं चोपोष्य वृषभैकादशाश्वगा इति तदैव सप्तध्विगोवधविषयं अत्र धेनुं संकलनाय द्वादशधेनवः
यदपरं याज्ञवल्के नोक्तं पंचगव्यं विधेद्गोप्रां मासमासीत सयतः ॥ गोष्टेशयोगो नृगामी गोपदानेन शुच्यति ॥ कुरुं चैवा

रामः
२०

तिरुं च चरेत् अपि समाहित इति तच्छूद्रगोवधविषयं अत्र धेनुं संकलनायां पञ्चगव्याहारस्य स्वल्पवान् ॥ गोष्टेशयनादिति कर्तव्य
तात्केशाच्च मासैकपुतेन धेनुचतुष्टयमाकलनीयं तथा गोपदानं कुरुं धेनुरेका अतिरुं धेनुद्वयमिति इत्थं मिलित्वा षोडशधेनवः ॥
रुतत्सर्वकामतो ब्राह्मणा कृतगोवधविषयं अकामतस्तर्हः ॥ क्षत्रियैरेव शूद्रकृतवधे तु विषेतु सकलं देयं पादोनं क्षत्रिये मत्तं ॥ वैश्य
र्षपादशेषानुभूजति पुशस्यत इति ह हस्यति च वनात्पादपादहानिर्दृश्यति परिखादि गोवधे तु द्विगुणं प्रायश्चित्तं तथा ह हस्यति ॥ ग
भिरां कपिलां दोष्ठी होमधेनुं च मुब्रतां ॥ लघुडां घेघातीयत्वादिगुणां गोपुतं चरेत् ॥ यदि तु लघुडां घेघातेन गौर्जीवति गर्भमात्रघातो
भवति तदा ह्यमः पादमापन्नमात्रे तु सौपां दोगात्रमस्मिन्ने ॥ पादानं वतमाचष्टे हत्या गर्भमचेतनमिति ॥ अस्यार्थः ॥ उभयत्र मात्रा गर्भघात
यथोक्तप्रायश्चित्तपादद्वयं ॥ सकलगात्रनिष्पत्तौ चैतन्याभावे प्रायश्चित्तपादत्रयमिति ॥ अर्थः चैतन्ययुक्तगर्भघाते ॥ कृतेनैव प्रायश्चित्ति

0 cms.

5

10

15

20

25

श्री०
२९

नमो हनीयमिति अतिव्यातिरुशोवधे चार्धप्रायश्चित्तं ॥ तथा च हस्यतिः अतिव्यामतिरुशोवधे चार्धप्रायश्चित्तं ॥ इत्यापूर्यविधाने
नेन निदर्शयंतं हि जः ॥ प्रासृगात् भोजयेच्छत्पादश्चाहेमति लास्यथा ॥ हेमान्नतिलदानेन नरः पापान् प्रमुच्यमुच्यत इति ॥ अत्यन्तव्या
धिपीडितमरणावस्था धोमन्नवालाधिदिगोवधे तु यथोक्तप्रायश्चित्तपादमात्रा ॥ तत्र ममः ॥ रुशमज्ञानमुन्मत्तं प्रमत्तं व्याधिपीडि
तं ॥ अश्वं बालं तमो रुद्धं हत्वा पादं समाचरेदिति ॥ एतच्च प्रायश्चित्तं साक्षा गोवधविषयं ॥ साक्षा गोवधप्रकारश्चापस्तव्येनोक्ताः ॥ पा
षाणौ स्वेतुं डैवापिशस्त्रेण न वा वल्मात ॥ निपातयन्नियं शान्तेषां सर्वविधीयते ॥ मुखे च र्यट्काले सुतथा भृशे दिमो दनैः ॥ लघुडादि
प्रभारेणा गोवधस्तत्र निर्दिशेत् ॥ हले च शकं टै चैव दुर्बलं यो भियोजयेत् ॥ प्रत्यवायसमुत्पत्ते तत्र प्राप्नोति गोवधमिति रुतं ह्यापलक्षणा मात्रं
॥ विद्यानिदाहदिनापि साक्षादधित्वमृहनीयमिति ॥ यादृशे तु गोवधे प्रायश्चित्तं तन्मा ॥ तदा

रामः
२९

ने कर्णभृशं गोमासादनुयगान्येवोदिति ॥ अत्र च धेनुसंकलनयाधे उदयं ॥ यत्पुनः कात्यायनेन गोवधे चैवार्धकं यज्ञगोतमेन चैवार्धकं पूर्वकं तस्य
भाधिकगोशतदानं ॥ यज्ञसंस्वर्त्तनैवैमासिकपूर्वकं गोसहस्रदानमुक्तं तथा परापरादि मुनिभिरपिताना विधाधिकप्रायश्चित्तमुक्तानि कामाकाम
कृतसवनस्थत्रियषडंगे वेदाध्यापिशालासंवेधिगुणावर्जमिणी ॥ होमधेनु कपिलदिग्धविषया शिष्या यथायोगं व्याख्यातानीति ॥ इदानीं तु त
थाविधगवाभावेन तु व्यवहारानंगत्वान्न प्रत्येकं विषयव्यवस्थया व्याख्यातानीति ॥ अथादोषविषयाणि संस्वर्त्तः ॥ यन्त्रगो गोचिकीत्सार्थगू
दगर्भविमोचने ॥ यत्ने कृते विपत्तिस्मात्प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ देवदोषं विहारे वं कूपे श्वायतने पुत्रा ॥ स्त्रुगो पुत्रिपन्ना सुप्रायश्चित्तं न विद्यते
॥ सायं संयमनार्थं न डोप्ये दोषबंधयोः ॥ पंकलग्ननिदाहेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ मूर्त्तिनः पतितो वापि यदि दण्डहतः पशुः ॥ अस्थितस्तु यदा
गच्छेत्स वसत्रपदानि वा ॥ यासं वायदिष्टक्रीयात्तोयं वापि पिवेद्यपि ॥ पूर्वव्याभिविनष्टेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ भृंगभं गेऽस्थितं गे च कर्णभं गे

आ०
२३

तथैवच॥ यदिजीवतिषणमासात् प्रायश्चित्तं न विधेत्॥ अत्रापिप्रयोजकादीनां चाष्टमाष्टमभागदानि॥ स्त्रीः ऋशोऽपूतघोत्रशवर्षीयबालानां
आर्क्षप्रायश्चित्तोऽपंचवर्षाऽपरिरुक्तादशवर्षपर्यन्तं पादमात्रं दृष्टमिति॥ पंचवर्षपर्यन्तं प्रायश्चित्तं भाव इति गोवधप्रायश्चित्तं॥ इ
दानीमेतत्प्राणिवधप्रायश्चित्तं निरूप्यते॥ अत्रमुनः॥ वासोदद्याद्वयहत्यापञ्चनीलाश्वघातगं॥ अजमेघमनद्वाहं रवं हत्येकशयनो॥ हस्तिव
धेपंचनीलश्वदानं॥ अजमेखंखरंप्रत्येकं हत्वा अनेद्वाहमेकशयनं दद्यात्॥ हत्वा हंसं वलाको वकं कर्की हिंसा मेवच॥ वानरं रोपेन भासौ च स्प
र्शयेद्वा स्रगा यगाः॥ वलाको विशक शिठको हत्वा वकं कर्की हिंसा मयूरं वानरं रोपेन भासौ शशादनपक्षिविशेषौ हत्वा वा स्रगा यगाः स्पर्श
येत्तदयदित्यर्थः॥ तथा क्रव्यादास्तृणान् हत्वा भुजुं दद्यात्प्रयश्चित्तं॥ अक्रव्यादानवत्ततरीमुद्धृत्यानुकल्पनं॥ क्रव्यादाद्याद्यादयः अक्र
व्यादामहिषादयः कृत्स्नं रक्तिकापरिमितं सुवर्णमित्यर्थः॥ एतत्कर्मभरणं हेतुतिलोपाज्जीवितिलो॥ शुकेदिहायनं वत्सं जीव हत्वा विहायनं

रामः
२३

तथा अश्विकाणां यसीन्दद्यात्सर्वहत्वादिजोत्तमः॥ पलालभारकंपभुं शीतकं वैवसासकं॥ कार्णीयसीमं चिं कृषोर्लोहमयीं कृत्वा लिकां परां नपुं
सकं तच्च मृगपक्ष्याद्यभिषेनं यथा याज्वल्क्यः॥ मार्जारगोधानकुलमराकथपतत्रिणाः॥ हत्वा अहंपिवेत्क्षीरं कृच्छ्रं वा पादिकं चरेत्॥ अत्रपत
त्रिणाः पूर्वोक्तपक्षिव्यतिरेकेशाभिषेताः॥ कृच्छ्रपादश्चोक्तः॥ स्वभक्तेन तक्तेन तथैवायचित्तेन च॥ उपवासेन च केन पादकृच्छ्रं प्रकीर्त्तितामि
॥ तथा भूदहत्याप्रतमभिधायाक्तं॥ अस्थिमतां सहस्रं वा तथा नस्थिमतामन इति अस्थिमतां कृत्वा शशानां सहस्रं वेतयानस्थिमतां जलोका
दंशमशकादीनां शकटकरहनीयताशिवधेभूदहत्याप्रतं॥ तवमोहाद्युदवधं प्राप्य तदकृच्छ्रं समाचरेदिति॥ वचनविषयं मनुक्तं तत्र कृच्छ्रमभि
पुतं एतच्चाकामतः कामतालुदैर्गपमिति॥ अस्थिमदनल्पप्राणिवधेनुकिंचिद्वानादिकं प्राणायदेकं॥ अर्नस्थिमदनल्पप्राणिवधेनुप्राणा
यामत्रयंतथाचमनः॥ किंचिदेव नुविप्रायद्याहस्थिमतां वधे॥ अर्नस्थिमतां हिंसायां प्राणायामेन शुच्यति॥ अयेदानीरहस्यकृतप्रलवधप्रा

प्रा०
२५

यश्चित्तं निरूप्यते। तत्र गौतमः॥ रहस्यं प्रायश्चित्तं मविज्ञातदोषस्येति॥ अस्यार्थः अन्येनाविज्ञातदोषस्य रहस्यं प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तमपि क्रिय
मानमन्येनाविज्ञायमानमेव कर्तव्यं॥ तथाप्येताः॥ रहस्यं रहस्यं प्राकाशो प्रकाशमिति॥ तत्र यदि कर्त्ता प्रायश्चित्तानभिज्ञः तदा कस्यचिदहस्यं क
तपायस्य किं रहस्यं प्रायश्चित्तमिति व्याजेन प्रायश्चित्तमभिज्ञं दृष्ट्वा तस्य रहस्यं प्रायश्चित्तं दुर्गममिति॥ स त्रिविधश्च प्रवचः पूर्वमुक्तमेव॥ अत्र च य
द्यस्मिन् रहस्यं प्रवचः दृष्ट्वा प्रायश्चित्तमिति भ्रमो ग्राह्यतया वचनेन नास्ति तथा येन सिद्धं शिल प्रशिल पूरिण इति गौतमवचनानुसारात् प्रायश्चित्तव्यवस्था
हनीयो तत्र ज्ञानतः साक्षात् प्रवचने भेदाद्वा नागवामनगमने कुर्वन् पावमानो जपन् वत्सरे श्रुतिः॥ तथा च मनुः॥ महापातकं संयुक्तो नु गच्छेत् समा
हितः॥ अभ्यस्याहं पारमांती भिक्षाहारो विभु इति त्रियं तु मनुना राशे परा कत्र पं प्रणि परा कं च स्वशाखा ध्वयन मुक्तं तदप्रवृत्तं स्ववर्त्तकप्रयोजकविषय
यं॥ तथा मनुः॥ अरण्ये वा त्रिरभ्युपयतो वेदसंहितां मुच्यते पार्तकैः सैर्वै यरोकैः शोधितं त्विभि रिति परा कस्वरूपं च मनुना तेन यथात्मनो प्रमत्तस्य दशा
हमभोजनं॥ पराकोत्तमं क्रुद्धो यः सर्वपापापनोदन इति यदपि गौतमेन प्रथमदशदिनानि दुग्धमात्राशनं द्वितीयदशदिनानि घृतमात्राशनं तृतीयदशदि

गामः

२५

कं स्तेयं कृत्वा मुरापीत्वा उरुदारान् गत्वा चतुर्थकालाहारं त्विभिर्वैद्यैः पापं नुदतीति यत्प्रायश्चित्तमुक्तं तदेव योजनीयं अनेन पंचविंशदधिकश
तधेन भवति स्तत्र पंच वर्षाहं कृतानतः अज्ञानतस्तदहं॥ पंच वर्षादवस्तु ज्ञानाभावात् सकलपापाभावप्रतिपादकज्ञाना मुनिवचनदर्शना
च्च॥ नित्यमहमेव प्रायश्चित्तं दृष्ट्व्यंतत्रानुपनीतस्य स्वयं प्रायश्चित्तकरणा सामर्थ्यात्तदोपधात्रादिभिरेव तदर्थं प्रायश्चित्तं करणीयं॥ तदुक्तं
मूनेकादशवर्षस्य पंच वर्षाधिकस्य च॥ प्रायश्चित्तं चरेद्वा तपिता गन्धमहज्जनः॥ ततो मूनेन रस्यास्य नापराधो न पातकं॥ न चास्य राजदाडा
स्ति प्रायश्चित्तं न विद्येन इति न च पंच वर्षाहं द्रव्यादीनां प्रायश्चित्तोपदेशात् पंच वर्षपर्यन्तं प्राजादिभिः प्रायश्चित्तं करणीयमिति वाच्यं यतः
पंच वर्षपर्यन्तं प्रायश्चित्ताभावे सति तदपरिधानादिभिः प्रायश्चित्तं करणीयमित्युक्तं यदानुपंच वर्षपर्यन्तमपि प्रायश्चित्तधिकारः तस्य
दपि प्रायश्चित्तासामर्थ्याविशेषाद्वा त्वादिभिरेव करणीयमिति तेनानुपनीतस्य बालस्योपनिषादाभावप्रतिपादकानि तानामुनिवचनानि तानि सु

७०

३२

रायानविशेषश्चजात्याश्रयशक्तिस्थितिरितिकुमारवचनात्सुरायानव्यतिरिक्तविषयाश्चेत्वा॥अतोयदपि कुमारैरुक्तं मद्यमृत्रपशुषाणां भक्ष
गोनास्तिकभ्यना॥दोषस्तु वत्सरात्पंच उर्ध्वपित्रोः सुरुहुरोरितितदपि सुराव्यतिरिक्तमद्यपाने दोषाभावप्रतिपादनार्थमेवेति बोद्धव्यं रुतेन यदपि
गोतमनोक्तं मद्यमित्यप्रवेयं वासुरास्येति तदपि सुरामद्यभिषायेन बोद्धव्यं तेनानुपनीतवास्नस्यापरिणीतायाश्च वासुरापायथोक्तवृत्तेन यथा
यश्चिन्ननुमरनान्निकर्मिति सिद्धिं॥कामतोऽभ्यासेन सुराभारादस्थजलपाने द्वादशाहं दुग्धेन वृत्तस्त्ववर्चनापानं गायत्र्यष्टमहस्रजपः॥ ॥
तथा च हृद्यमः॥सुराभारादस्थिता आपो यदि कश्चिद्विजपि वेत्ता॥द्वादशाहं क्षुरिरापि वेत्तु सत्सर्वज्ञः॥गायत्र्यष्टमहस्रजं तपेत्कर्षात्मानसं
॥ ॥मद्यहृदि छुनोक्तं॥आपसुराभाजनस्थाः पीत्वा स प्ररात्रं शंखपुष्पी शृते पयः॥पि वेत्ता॥तत्कामतः सकृन्वानविषये युक्तुम
उनोक्तं आपः सुराभाजनस्थामद्यभारादस्थिता तथा॥

॥रामः॥

॥३२॥

तत्र धेनुद्वयं॥चाराजलभारादसंस्पृष्टकूपजलपाने त्वंगिराः॥चाराजलभारादसंस्पृष्टपिबेच्चैत्कूपतो जलं॥गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण वि
भुज्यतीति॥चाराजलादिपरिगृहीतवापीकूपतडागादिजलपाने पंचगव्यमात्रं तथा प्रचेत्ताः॥चाराजलपानेन दिपरिगृहीतवापीकूपत
डागादकूपाने पंचगव्यं सर्वे चेदमकामतः कामनौदैरुपमिति रजकादिभारादकादिपाने पराशरः॥मारादस्थितमभोज्यानामापो दधि
पयः पिबेत्॥वासुराः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः श्वैष्यमादतः॥ब्रह्मकूर्चोपवासेन विजातीनामुनि कृतिः॥शूद्रस्य भूपवासेन दद्यादानं च शक्ति
तश्चिताचमुर्दशपामुपवासं कृत्या यथा विहितं पंचगव्यपानेन ब्रह्मकूर्चोपवासो भवति॥रजकाद्यन्त्यजसंबन्धितपानेन्यापस्तम्बा॥अज्ञाना
द्यः पिबेत्तोयं वासुरा न्यस्थजतिनः॥त्रिरात्रे पोषितो भूत्वा पंचगव्येन भुज्यतीति तथा चाह अन्यजैः खनिताः कृपास्तडागानि तथैव च॥
॥स्पृष्टात्वा च पीत्वा च पंचगव्येन भुज्यतीति आपस्कले रजकादिनोयपाने विशेषमाह वृत्तिः॥आज्ञानाच्चैत्पिबेत्तोयं वासुरा न्य

प्रा०
३५

स्थमापदि॥ अहोरात्रेषितः शुद्धाद्यागामशतेनचाश्रुजोदकपानेविशेषमाहशातातपः॥ यदिविषःप्रमादेनभृङ्गतोयंपिवेतस्यये॥ प्रा
यश्चित्तकथंनत्रयेनशुद्धिमवाप्नुयादितिउपोष्यपन्नवित्त्वानांपलाशस्यकुशस्यचा॥ स्नेहामुदकंपीत्वातेनशुद्धिमवाप्नुयात्॥ अश्रुपीतशे
षजलपानेभुवनुर्षिमंत॥ पीतशेषंतुयनोयंवाह्मणाःपिवेतेपुनः॥ अयेयंतद्रवेनोयंपीत्वाचात्रायणांचरेदितियतुशंखेनोक्तं॥ पीतावशेषितपी
त्वापाणीयंवाह्मणाःकचित्॥ त्रिरात्रंतुप्रतंकुर्याद्यमहस्तेनवापुनीरिति॥ तद्वाह्मणापीतावशेषिततोयपानविषयंवामहस्तेनवापुनीरिति॥
साक्षाद्यमहस्तेनतजलपानविषयंतथाचशानातपः॥ वामहस्तेनचोदृत्यपौनरुपिवेतेजले॥ सुरापानसमेतस्ममनुराहप्रजापतिः॥ एवं
पात्रान्तरममुदकंदक्षिणाहस्तेनोदृत्यपानतव्यंननुवामहस्तेन॥ तथाचपुलस्त्यः॥ शवश्शक्तिकरंकाशमयञ्चायत्यानभोजनं॥ दक्षिणोर्नेवत
कुर्यान्नवामेनकथंनोयं॥ तुल्यंगोमांसमक्षरंमितिअत्रसर्वज्ञानक्तप्रायश्चित्तेषुप्रागामशतमेवप्रायश्चित्तं॥ तथाचशंखा॥ वामहस्ते

रामः
३५

स्थितेदर्भेदक्षिणोर्नेक्तंदकंपिवेत्॥ तथाचांगिराः॥ मंत्रंकृत्वावजन्मार्गेस्मृतिभुंशोज्ज्वलंपिवेत्॥ उपोष्यरजनीमेकांपंचगव्येनभुञ्जति॥
तथाचशरितःमत्स्यकण्ठकशमूकशंखशक्तिकपर्दकान्॥ पीत्वातचोदकंचैवपंचगव्येनभुञ्जतीति॥ शवश्शक्तिकूपोदकपानेन्याप
स्तम्बः॥ मनुकूपार्त्पिवेतोयंवाह्मणाःशवश्शक्तितात्॥ कथंतस्यविशुद्धिस्पादाषस्तम्बोपधानुनि॥ अक्षिन्नक्षिन्नभिन्नेचकेवलेशवश्शक्ति
ति॥ त्रिरात्रमुपवासस्यात्पंचगव्येनभुञ्जति॥ इदंचकामतः॥ नक्षिन्नेनचभिन्नेनकेवलंशवश्शक्तिः॥ पीत्वाकूपादहोरात्रंपंचगव्ये
नभुञ्जति॥ इतिदमकामता॥ तथादेवतां॥ क्षिन्नेभिन्नेःशवश्चैवकूपस्थोपदिदृश्यते॥ पयःपिवेत्त्रिरात्रंचमानुषेद्विगुणंस्मृतं॥ इद
चाकामतः॥ तथापस्तम्बः॥ क्षिन्नेभिन्नेशवश्चैवकूपस्थोपदिदृश्यते॥ पयःपिवेत्त्रिरात्रंचमानुषेद्विगुणंस्मृतं॥ इदंचकामतः॥ तथाप
स्तम्बः॥ क्षिन्नेभिन्नेभवेचैवतत्रभ्येयदितर्त्पिवेत्॥ पराकेनयिभुक्ष्मस्पाह्मणानांचभोजनात्॥ इदंचकामतोभ्यासेसतिदृष्टव्यं॥ तथा

ॐ ॥ ३६ ॥ विषयगौरवात् ॥ तथा च हविः ॥ जलशये च थोत्ते सुप्तायरेषु महीतले ॥ कूपवत्कथिता भुक्तिर्महद्वचनद्वयमिति ॥ चापीकू
 पतत्रागेषु रूषितेषु विशोधनं ॥ घटीनां शतमूढत्वं च गम्यंततः सिंघेति ॥ अथोपेयक्षीरयानप्रायश्चित्तनिरूप्यते ॥ तत्र मनः ॥ अवि
 र्देशाया गोक्षीरमौलौ मेकशफलं तथा ॥ आविकं स्पन्दिनीक्षीरं विवक्षायाश्च गाः पयः ॥ आशयानां च सर्वेषां मृगानां माहिषं विना ॥
 स्त्रीक्षीरं चैव वर्ज्यं ॥ तिसर्वेषु क्तानि चैव हि ॥ दधिभक्ष्यं च शक्तेषु सर्वेषु च दधिसंभं ॥ लोहितान् वृक्षनिर्गन्तुश्च न प्रभवा तथा ॥ शलंगं च
 च पेयं च पयस्तेन विवर्जयेदिति ॥ अनिर्देशाया इत्युपलक्षणां ॥ अजामहिषोरपि दृष्टव्यं ॥ तथा च गौतमः ॥ गोक्षीरमनिर्देशायाः सूतके
 बलं भक्ष्यं दद्यात्ते रमिश्चित्तनु भक्ष्यमेव ॥ ॥ तथा च गौतमः ॥ भुक्तं केवलमदधीति ॥ प्रश्नप्रभवं दूदतप्रभवान् लोहितान् वृक्षनिर्गन्तुं

सानितिसमानाधिकरां ॥ शलुं बहुवारफलं ॥ अन्यत्सु बोधः ॥ तथा च हविः ॥ स्पन्दिनी सन्निविचक्षाक्षीरममेधभुजश्चेति स्पन्दिनी
 रक्षितगर्भाभमेधादिभुजश्च मद्यादिभक्ष्याशीनायाः ॥ ॥ तथा चापस्तम्बः ॥ क्षत्रियश्चैव वृत्तस्थो वैश्यः शूद्रोऽथ वासनः ॥ पिपेयः कापिलं
 क्षीरं न ततो न्यश्च स्पृशपक्वदिति ॥ अत्र प्रायश्चित्तमाह शंखः ॥ लोहितान् वृक्षनिर्गन्तुं सान् प्रश्नप्रभवास्तथा ॥ केवलानि नुभुक्तानि तथा प
 र्युक्तानि च ॥ उडपकं च भुक्त्वा च त्रिरात्रं व्रतमाचरेदिति ॥ त्रिरात्रं व्रतं त्रिरात्रोपवासमेव अत्र विरक्षितपयं पितृशब्देन शोकभक्तस्नेहम
 धुमां सवर्जितानि अभिषेत्तानि ॥ तथा च गौतमः पर्युषितमक्ष्यमशाकभुक्तस्नेहमां समधुमां सनीति ॥ इतरभक्ष्यभक्ष्यगोतु ॥ शेषेषु यरदेश
 दहमिति मनुवचनादेकरात्रोपवासः ॥ इदमकामतस्तु देउरां ॥ शंखेनोक्तं क्षीराशशि ॥ यान्यभक्ष्याणि तद्विकारांशेन उधः सप्तरात्रं व्रतं कृ
 याद्यदेतत्परिकीर्तितमिति ॥ तत्कामतोऽभ्यन्ताभ्यासविषयमित्यपेयमानप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथाभक्ष्यभक्ष्याप्रायश्चित्तनिरूप्यते ॥

प्रा०
३७

॥ तत्र चाराणलायन्नभक्षो मध्यमगिरा ॥ अन्त्यावसायिनामन्नमश्रीयायलुकामतः ॥ सतुचाययरां कुर्यात्तत्र कुरु मथापि वा ॥ अत्र चाडा
मरातत्र कुरु ये विंशे मशिरत्वे न विकल्पासम्भवात्समुच्चयार्थोयं वा शब्देन पथमं चाडा यरां ॥ कृत्या नन्तरं तत्र कुरु मपि कुर्या
त् ॥ अत्र चाडा यरां धेनुचतुष्टयं तत्र कुरु धेनुद्वयं मिलित्वा षट्धेनवः ॥ इदमकामतः कामनोद्वेष्टरापमितियदि नुचौरादिभिर्भयमुत्पाद्य
कश्चिच्चाणलान्नं भोज्यते तदा चाडा यरां मेवा ॥ तथा चैजेमिति ॥ अन्त्यान्नं भोज्यते यलुचौरैर्मवेष्टुर्भयकरैः ॥ प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्गो वर्गो
विधीयते ॥ चाडा यरां रौद्रिप्रः क्षत्रः शान्तपरं चरेत् ॥ पशुत्रं च चिरात्रं च वर्गा योरनुपूर्वशः ॥ शान्तपनं च विषयगौरवान्माहासान्तपनेन तत्र
धेनुद्वयं इदं मतानतः ज्ञानतोद्वेष्टरापमिति ॥ यत्तु दृष्टविष्टु नोक्तं ॥ चाणलान्नं भुक्त्वा रात्रि त्रयमुपवसेदिति तदसिद्धं तद्वत्त्वादिविषयं ॥ य
त्तु यमेनोक्तं चाणल ९ कृशातानु भुक्त्वा गन्तारयोषितं ॥ कुरुद्रुमाचरेत्तज्ज्ञानादज्ञानोद्वेष्टवद्वयं तदस्य नाम्ना सविषयं एतच्चाणली

रामः
३७

गमनप्रायश्चित्तं रेतः सेकात् पूर्वमगम्यागमनपरिच्छेदे वक्ष्यामः ॥ चाणलस्य स्यान्नभक्षो प्राजापत्यं तथा चंगिरा ॥ चाणलस्य स्यात्तु
योश्रीया ह्यलगाः कचिन् ॥ तस्य भुक्षिं प्रवक्ष्यामि प्राजापत्येनमित्यशः ॥ तथा च स्वल्पयमः ॥ कापालिकात्र भोक्तृगान्त्रागीमिनान्न
था ॥ कुरुद्रुमाचरेत्तज्ज्ञानादज्ञानोद्वेष्टवद्वयं ॥ रजकायन्नं ज्ञानभक्षो चाडा यरां तथा चापस्तम्यः ॥ रजकयाध्वैशेलुषवेणुधर्मापजीविनां
योभुंक्ते बालराशौ च भुक्षिश्चाडा यरां नतु ॥ चाडा यरां धेनुचतुष्टयमिदं त्रकामतः ॥ अज्ञानतस्तद्वद्वेष्टमिति ॥ तथा भूजायन्नभक्षो विशेष
प्रमाहायस्तम्यः ॥ भूजस्यान्नमथवान्नं भुक्षमां समकामतः ॥ भुक्त्या कुरुचरेद्रिप्रो ज्ञानात् कुरुद्रुद्वयं चरेत् ॥ बालरास्यै वैश्यान्नं भोजने स्तदे
वपादहीनं ॥ एवं क्षत्रियान्नभक्षो द्विपादहीनं ॥ एवं क्षत्रियस्य भूजान्नं भोजने पादहीनं वैश्यान्नं भोजने द्वितीयायादहीनं वैश्यस्य भूजान्नभ
क्षारादिपादहीनमित्यूहनीयं ॥ आपत्काले भूजान्नं भोजने विशेषमाह पराशनः ॥ आपत्काले नुविप्रेणाभुक्तं भूजं गृहे यदि ॥ मनस्तापेन

प्रा०
३८

पुच्छेत्तद्वपकाशाः शतं जपेत् ॥ इदं भाजनं न भक्ष्यं पायश्चित्तमाह पस्तम्यः ॥ भूशनां भोजने भुक्त्वा बालरास्त्रं पसादतः ॥ उपो
ष्य रजनीमैकां पंचगव्येन भुञ्जति ॥ इदं कामतः कामतो वै गुणमिति भूशान्न भक्ष्यं पिदोषाभावमाह हरीतः ॥ ऊपकं स ह्यस्तं
पायसं दक्षिणवः ॥ एतान्यशान्नभुजं भोज्यानि मनु रजनीतः ॥ तथा पस्तम्यः ॥ आममन्त्रं मधुघृतं धानाक्षीरं तथैव च ॥ उडमो सरसाया
ज्यानि हस्तेन पिबेत् ॥ इदं स्पृशतु चर्मकारान् पञ्चभरणैर्विशेषमाह पस्तम्यः ॥ भूजो ज्वन्त्यभ्यजातीनां कथं यिदुक्तं पानयति ॥ अहो
रात्रौ षितो भूत्वा दानं दत्वा विशुध्यति ॥ इदं काये मतः कामतो वै गुणमिति ॥ बालरास्त्रं तु न दत्तं कर्चर्मकारमुवर्णाकारादिव्या
पारोपजीविनोऽत्र भुक्त्वा प्राजापत्यं बालराश्वरेत् ॥ तथा च बृहन्मनुः ॥ न दत्तं कर्तुं क्षान्श्चर्मकारः सुवर्णाकृतः ॥ शौण्डिकाः काशिर
काः पुराणभोज्याः पुकीर्तिताः ॥ कर्मकाश्चर्मिणश्चैव सत्त्वकाद्योषकास्तथा ॥ चकोपजीवी रजकः केवर्तस्तत्करस्तथा ॥ ध्वजोप

रामः
३८

जीविनश्चैव भूज्यापकयाजकोचित्रोपजीवी शिल्पी च वार्हपिबुस्तविक्रयी ॥ तथा भ्रमी तथायः स्याद्यत्र मानं भेदकः ॥ उरणस्य विक्र
यी यश्च येनिसरु रजश्चयः ॥ प्रजोपजीवी कृषाशी परिधीतिश्च विलहो ॥ मिषजो गरदश्चैव भगजीवी तथैव च ॥ कर्मस्तेनैषु यो माहा बालरा
वर्तते सदा ॥ पायश्चित्तेन्यनार्चीरो परिहार्यो भवेत्सता ॥ तेषां तु बालराभुक्त्वा कृत्या चैव परिग्रहं ॥ प्राजापत्यं न भुञ्जेत्ततः पादानुसंश
यः इति इदं च कामतः ॥ अकामतः अहंमेव तथा च मनु ॥ भुक्त्वा तोन्यतमस्यान्नसमभ्यापक्षपणान्नहं ॥ मभ्याभुक्त्वा चरेत्तद्वर्णं रेतो वि
मूत्रमेव चेति ॥ तथा शातातपः ॥ जीवातिशक्तपतितैश्चैतिको दकनास्तिके ॥ इदं नाद्यात्तदन्नं तु तस्य निष्कृतिरुच्यते ॥ तदुक्तोपव
सेदाचीं तत्संस्पृष्टे चतुष्टयं ॥ उच्छिष्टेषु रापोक्तमभ्यास्पृष्टं रां भवेत् ॥ तथा च आसः ॥ त्वानाहं नु यदा त्वानमकृत्या स्वातिर्वेदिनः ॥
॥ अहारात्रोपोषितः सन पंचगव्येन भुञ्जति ॥ रजकादिस्पर्शं जाचमनाहं स्पृशेत्तच्च मभक्ष्यं पात्रे च संवर्ते ॥ अनाचान्नः पिबेद्यस्तु

प्रा०
३६

यदिवाभक्षयेद्विजः॥शतानित्रीशिंगायत्र्याःप्रायश्चित्तंविशोधनं॥तथापस्तम्बः॥मूत्रोच्चारणंविजःकृत्वाअकृत्वाशौचमात्मनः॥मो
हाहुक्कात्रिरात्रनुयवान्पीत्वविभुष्यति॥तथाचशातातपः॥अथभोजनकालेचदधुचिर्भवतिद्विजः॥भूमौनिक्षिप्यतंग्रामंस्वात्वावि
प्रोविभुष्यति॥भक्षयित्वातुतंग्राममहोरात्रेनभुष्यति॥असित्वासर्वमेवात्रंविरात्रेनविभुष्यति॥तथाचतुर्गृधिमतां॥पिवतोयस्य
तेतोयंभाजनेमुखनिःसृतं॥अभोत्यंतद्वेदंभुक्त्वाचात्रायचरेत्॥तथाहृशीतः॥दिनायजोपवीनेनभुक्तेनुडास्रगोयदि॥स्वा
नंकृत्वाजयंकृत्वाउपवासिनेभुष्यति॥अथोद्विष्टभोजनप्रायश्चित्तं॥तत्रशंखः॥ब्राह्मणोद्विष्टभोजनेव्याहृतिभिरभिमन्त्र्याथःपिवे
त्॥क्षत्रिभोजनेत्रिरात्रोपोषितोब्रह्मचर्यंनोपिवेत्॥भूडोद्विष्टभोजनषड्वात्रमभोजनमिति॥तथासंवर्त्तनोक्तं॥ब्राह्मणस्ययदो
द्विष्टमुस्मात्पञ्चानतोद्विजः॥अहोरात्रंचगाम्याजयंकृत्वा॥विभुष्यति॥तदीनतनवास्रगोद्विष्टविष्टयंतथाचब्रह्महत्याः॥मा

रामः
३६

तावाभगिनीवापिभार्याचान्प्रायश्चित्तः॥नतभिःसहभोक्तव्यंभुक्त्वाचात्रायचरेत्॥समानजानीयभार्यायंविशेषमाहंगिराः॥ब्रा
ह्मणसहयाक्षियाश्विष्टवाक्यंचना॥तत्रत्रयोदशमर्त्येनैसर्वरुवमनीषिभिः॥तथाचापस्तम्बाअन्यानांभुक्तशेषंभुक्षयित्वाद्विजानया
चात्रायणंतद्वर्द्धंवलक्षत्रविशविधिः॥अथोद्विष्टभोजनप्रायश्चित्तं॥कामतोद्विष्टभोजनमिति॥तथाचाद्रिरा॥चाण्डालपतिताक्षिनां
मुद्विष्टान्नस्यभोजने॥द्विजःभुक्षेत्पराक्षेनभूडकृष्टेनभुष्यति॥एतच्चाकामतःकामतोद्विष्टभोजनं॥विशालकाफाद्युद्विष्टंजम्बा
श्चनकुलस्यचकेशकीरावपन्नंचपिवेदुस्वस्वर्चना॥तथाचब्रह्महत्याः॥अविडालजमुकाश्चरासभोद्विष्टभोजने॥पाराणामांशंनंकृत्वा
मूत्रंवागपविभुष्यति॥यत्तुशंखनोक्तं॥भूडोद्विष्टतथाभुक्त्वासासमेकंवतीभवेत्॥काकोद्विष्टंगवाघातंभुक्त्वापक्षवतीभवेत्॥तत्कामतोऽप्य
न्नाभ्यामपिषयं॥तथाचब्रह्महत्याः॥उदकयानुयत्तुगवाघातंचयद्वेत्॥काककृकुरसंस्पृष्टंभुक्तंवाकृमिसंयुतं॥अभोज्यमुद्विजातीनां

Cms.

5

10

15

20

25

डा०
४०

धर्मराजवचो यथा ॥ यदा ह देवतः ॥ विशुद्धमपि चाहारं मक्षिका कृमिजनुभिः ॥ केशरोमनखैवापि रक्षितं परिवर्जयेत् ॥ तथा च दैकनः ॥ के
शकीयवपत्रञ्च पदाभ्यां च कामतः ॥ पुनर्घातं कृतं चेवः संस्पृष्टं चाप्युदमया ॥ पटत्रिणावलीं च धुना संस्पृष्टं मेव च ॥ गवाचां च मुप-
प्रातं घृष्टान् च विशेषतः ॥ गणान् गणिकान् च विडवा च नुगुक्षितः ॥ भुक्त्वा चान्यतमः स्नानं मम भ्याश्च परां च ॥ मम भ्यां भुक्त्वा चरेत्
रुद्धं रेतो विष्णुं च मेव च ॥ अतानतः शुद्धदोषदृष्टान् भक्षणे संवत्सरस्य मध्ये प्राजापत्यं प्रायश्चित्तं ज्ञानेन नु यथोक्तविषयप्रायश्चित्तं ॥ त-
था च मनुः ॥ संवत्सरस्यैकमपि चरेत् रुद्धं हि ज्ञानमः ॥ अतान् भुक्त्वा चार्थं ज्ञानस्य भुवि चैव शनश्नति ॥ अथ मृतकस्य तस्मात् भक्षणाप्राय-
श्चित्तं ॥ तत्र मां करोडयः ॥ भुक्त्वा नुवास्वणां सो चरेत् रुद्धं हि ज्ञानमः ॥ अत्र याज्ञवल्क्येनोक्तं ईहसान्नपनं ग्राह्यं भुक्त्वा नुक्षत्रियां शौचे तथा
॥ रुद्धं विधीयते ॥ वैशाखे च तथा भुक्त्वा महाशान्नपनं चरेत् ॥ अत्र धेनुद्वयं श्रद्धां शौचे तथा भुक्त्वा हि जन्मश्चाद्रापरां चरेत् ॥ इदं कामतो

राम.
४०

कामतस्तदर्थं ॥ अशौचयस्य यो भुक्तं सोऽप्यभुक्षस्तथा भवेत् ॥ भवेद्यावदशौचं नुतस्य शौचं प्रकीर्तितं ॥ तस्याशौचस्यापगमे प्रायश्चित्तसमाच-
रेदिति ॥ एकादशाहं द्वादशाहं त्रिदशं च भोजने प्रायश्चित्तमाह शखः ॥ चाद्रायणं नवश्राद्धं पराकोमसिकेमतः ॥ पक्षत्रयेति रुद्धं स्यात्
मासे रुद्धं मेव च ॥ आदिके रुद्धं मेकं स्यादेकाहः पुनर्नादिके ॥ पुनरादिकं शब्देन वार्षिकं त्रिदशं द्वितीयेऽहनि यद्युद्धं तदुच्यते ॥ तदुक्तं पूर्व-
वर्षिकं त्रिदशं परे धूः पुनरादिकं ॥ तथा चाङ्गिराः ॥ याजकान्तं नवश्राद्धं संग्रहे चैव भोजनं ॥ नारी प्रथमगर्भं च भुक्त्वा चाद्रायणं चरेत् ॥ संग्रहे भो-
नं गणान् भोजनं ॥ नारी प्रथमगर्भः पुंसवतः ॥ भिन्नकां स्पृशेत् भोजने चापस्तम्बः ॥ भिन्नकां स्पृशेत् वै विषोयदि रुद्धं च कामतः ॥ उपवासेन चैके-
नपंचगव्येन भुञ्जीति ॥ अथ लघुनादिभक्षणाप्रायश्चित्तं निरूप्यते ॥ तत्र बृहस्पतिः ॥ लघुनकरकं चैव पलांडुं गृजेन्न तथा ॥ चत्वार्यं ज्ञानतो ज-
न्मातृ रुद्धं चरेद् द्विजः ॥ अत्र धेनुद्वयं तथा च्छत्राकं विद्वराहं च लघुनं यामकुकुटं ॥ गृजेन्न करकान् भुक्त्वा हि जन्मश्चाद्रायणं चरेत् ॥ इदं काम

89

तः यदि ह्युक्तं लभ्यते न पलायं गन्तव्यं न ह्यवाक्यमक्षरोच्यं वा यथा यथा श्रितान्ते पुनः संस्कारं कुर्यादिति तत्कामतोभ्यन्ताभ्यामविषयमिति त
आह ह्यमः शुद्धवर्त्ता ककुभी कावश्च न प्रभवति च भूम्भु शंशिभुका चैव ककुभां करकानि च ॥ स्तेषां भक्षणां कृत्वा प्राजापत्यं चरेद्दिन ॥
॥ तथा यस्तनुनीलीनुप्रमादाद्यामरा कचित् ॥ चादायनेन भुङ्क्ते स्यादायस्तम्योऽवबोन्मनिः ॥ अनुक्तप्रायश्चित्ते तु निषिद्धशकमूलकस
भक्षणेन ॥ शेषे भूपवसे दहनि मनुवेचनादेकोपवासस्य वप्रायश्चित्तमिति ॥ अथ ॥ भक्षमांसादिभक्षणाप्रायश्चित्तं ॥ तत्र प्रवेताः ॥ श्वश्रुगाल
का ककुक्रुदंष्ट्रिकुव्यादशिभुमारवानरखरोष्ट्रगजवर्जिदिद्वराहगोमानुषमांसभक्षणेन न ककुक्रुदंष्ट्रिकुव्यादि शेतः ॥ स्तेषां गोवर्जितानां मूत्रप
शेषभक्षणे तस्मिन् ॥ तत्र ककुक्रुश्चात्र दशाहमाध्यः अभिषेकविषयगौरवात् ननु चतुरहसाध्य इति तत्र ककुक्रुति ककुक्रुयोर्वतभेदे धेनुसंफ
लनया प्रत्येकं धेनुद्वयं इदं च कामतः यद्यप्येवमावचनं श्वश्रुगालका ककुक्रुदंष्ट्रिकुव्यादशिभुमारवानरखरोष्ट्रगजवर्जिविद्वराहगोमानु
षमांसभक्षणे चादायणं चरेत् ॥ तत्कामतोभ्यन्ताभ्यामविषयं ॥ यच्च शंखनोक्तं भुक्त्वा चोभयतो हनानन तथा चैकशफानपि ॥ दंष्ट्रि नश्च तथा भुक्त्वा

सुवर्गापञ्चासंज्ञासंबोधकंसमर्षयतिपरित्यजतिवातदात्रैवार्षिकमेवा॥ ननु परकीयद्वयेन दनुमतिव्यतिरेकेण यथेष्टविनियोगार्हत्वेऽपि तच्च
पश्चात्तन्मर्षयतीति पूर्वज्ञानमेवेति प्राणान्निकमेवोचितंतत्कथंचैवार्षिकं। उच्यते मरणास्पेक्षतस्तस्मात्समुद्भूतस्य परित्यागस्यापि पापक्षयहेतुत्व
प्रतिपादनात्तच्च पश्चात्तन्मर्षयोगेऽपि तथा॥ तथा च सुमन्तुः सुवर्गास्तेयीद्वादशरात्रं वा युभक्षः पूतो भवति॥ प्रबाल्यागेऽप्यत्यागेन वेति ई
दं प्रायश्चित्तस्मृतात्स्तेयानन्तरपरित्यागे सति द्रष्टव्यं। चिरावस्थितपथेष्टविनियोगार्हत्वापादानस्य तु गुरुत्वाच्चैवार्षिकव्रतसमुद्भूतस्यैव परि
त्यागस्य पापक्षयहेतुत्वं न पिद्वादशवार्षिकसमुद्भूततपसापनुदन्यस्तु सुवर्गास्तेयजननं मलं नीरवासदिजोरारोपचरेष्वस्मद्गोघनं॥ इत्येनेन समुन्न
तपोमात्रापेक्षया व्यवधानपविशेषत्वेन द्वादशवार्षिकस्य दर्शितत्वात्तच्च व्रतसमुद्भूतस्यागापनेयपापविशेषत्वं तेन यदेतदंगिरसोक्तं॥ महा
विष्णुस्तु तत्रैवैष्टुब्धनिर्देशमिति॥ एतच्च न विषयमेवात्रेत्यदि त्वतो ततो प हृत्य सुवर्गापञ्चाडपन्नज्ञानः समर्षयति तदा वार्षिक

15
 0
 5
 0
 कामेवशायश्चित्तेनेनयदेतदापुस्तमेनोक्तंकोयंकृत्वासुरोपीत्वाकृच्छ्रंमं वत्सरं चरेदिति रुतं च न विषयमेव त्रितिसून सुवर्गाहरणोषात्रिंशन्म
 सुवर्गादयंहरणोवत्सरःपरिकल्पितः॥ दुर्द्धाणातिकंजेयंयद्वाबुह्नोवतीमिति॥ ज्ञानतःप्राणानिकं॥ अज्ञानतोबुह्नोवतंवाद्दशवार्षिक
 मित्यर्थः॥ तेनात्रपूनसुवर्गास्पपं चदशमाषकस्पुहरणोवार्षिकप्रायश्चित्तोपात्तभागहारःप्रतिमासकंचतुर्विंशतिदिनवतेप्राजापत्यद्वयव
 र्जतेनैवेवंसति॥ अपहृत्यसुवर्गास्पमासमात्रंदिज्ञातयः॥ गोमूत्रयावकाहारामैशुच्यनितेचिभिरितिअनेनविरोधइतिवाच्यं॥ प्रत्यहंयाव
 काहारस्पमासत्रयाचरणोपिउपवासवहुलप्राजापत्यद्वयेनतुल्यत्वान्तेनयथामाषकावर्धनेतथातथापंचदशमाषकपर्यन्तप्राजा
 त्यद्वयह्य्यावार्षिकमेववृत्तंभवतिरुतचप्रायश्चित्ताल्पत्वादज्ञानतोऽष्टव्यं॥ ज्ञानतोदैगुरापमितिषोडशमाषकापहरणोप्रायश्चित्तमुक्तं
 मेवकृष्णामात्रापहरणानुज्ञानपनमेवा॥ तथाचषड्विंशत्तत्स्वर्गाकृष्णलिकामेकामपहृत्यदिज्ञातयः॥ कुर्युःशान्तपनंकृच्छ्रंनत्पापस्या

पनुजये॥ कृष्णलवयापहरणानुज्ञानपनद्वयमूनीयमितिज्ञानपनंयाज्यं॥ तथाचशंखःरुतदेवअहाम्यस्तंयतिज्ञानपनंमृतः॥ अम्यार्थः॥
 ज्ञानपरस्मैरेवकुशादकक्षीरदधिगोमूत्रगोमैयैश्चहान्यैरुपवासमहितैर्यदिज्ञानपरंभवतिरुतचतुरहसाध्यं॥ क्षत्रियादिमुवर्गास्याप
 हरणोभूषपातकत्वात्ज्ञानतोपित्रैवार्षिकमेवतेनयदेतदापुस्तमेनोक्तंकोयंकृत्वासुरोपीत्वागुरुदारागत्याचतुर्थकालमितभोजनोऽपोत्पुपे
 यातसवनानुकल्पंस्नानाभ्यांविहरणात्रिभिर्वर्षैःपापंउदतीतिरुतद्वचनविषयन्यमेवास्मैतिमर्त्यत्रैवाज्ञानतोर्द्धज्ञानतोपहृत्यसमर्प्यगोच
 र्नुर्थभागःअज्ञानतोऽपहृत्यसमर्प्यगोवाद्दशभागः॥ तथावालहृदगोमिस्त्रीणां पूर्वोक्तव्यवस्थेयैवप्रायश्चित्तार्द्धपंचवर्षाहर्द्धमेकादशपर्यन्त
 यादमात्रंपंचवर्षपर्यन्तंप्रायश्चित्ताभावइति॥ अथेतरद्वयप्रायश्चित्तंनिरूप्यते॥ तत्रमनुः॥ गीशोमुक्ताप्रबालाणांताप्रस्परजनस्यच॥
 कांस्योपलानांद्वादशानांकणान्नता॥ तथाचमनुष्यानानुहरणोस्त्रीणांक्षेत्रेगृहस्पचावापीकपजलानांचभुक्षिश्वाद्यायगांस्मृतं॥ अत्रवापी

कूपजलापहरणोसतिहरणोस्यस्वल्पमेवमनुष्यादिभरणोसमहातुल्यत्वात्सेतुंचित्वास्वक्षेत्रादिप्रावणार्थेसकलमेनापहरणोसतिद
 दृश्यं॥शंखशुक्लापहरणोमनीनारजतस्यच॥धायापहरणोचैवकुर्याद्धानपनंप्रतं॥भक्षभोज्यापहरणोयानशय्यासनस्यचापुष्पमूलक
 जानांचपंचगव्यंविशोधनं॥तृणाकाष्टकमानांचशुकात्रस्यच॥चेलधर्ममिषानांचत्रिरात्रस्यादभोजनंकार्यामकीटजोर्णानांदिषुरैकमुत्स
 चापक्षिगन्धोषधीनांच॥रज्ज्वाश्वैवअहंपयः॥लहिपुनैरपोहेतपापंस्तेयकृतंविजं॥अर्चविजशद्वयोमोत्सर्वमिदंयायश्चिंतंउल्लक्षत्रियेवे
 श्पसाधारणं॥विषेनुसकलेदेयंपादोनक्षत्रियेमतो॥वैश्यर्षेपादशेषस्तुभूदजातिपुशस्यत॥इतिब्रह्मविष्णुचवचनात्॥भूदस्यचतुर्भागप्राय
 श्चित्तं॥अनुक्तानांपित्तलशीशकादीनांअपहारेशान्नपनमेवप्रायश्चित्तंतथाचमनः॥द्वयानामत्यसाराणांस्तेयंकृत्वायवैश्यतः॥चरेषात्राय
 णांबुधंतत्रिर्यात्यात्मशुद्धये॥अत्रापिशान्नपनंघ्राहसाध्यंदृश्यंमणिगुत्तादित्यपित्तलादीनांस्वल्पत्वात्घ्राहःसाध्यशान्नपनंयातवल्केणोक्तं

ना॥तदेतामिलपुतरप्रायश्चित्तानिक्वचिदकामतःक्वचिद्यभिचारिणीषुक्वचिदव्यभिचारिणीषुरेनोविसर्गान्दृश्यं वदत्यनेन
 उभेबंधसंनिकर्षादिवेशनव्यवस्थापनीयमिति॥इदानीमस्यजनपरदारगमनप्रायश्चित्तंनिरूप्यते॥तत्रसंवर्तः॥विश्यायामवचीर्णःसं
 वत्सरेष्वसचर्यंस्त्रिषवर्णाचानुतिष्ठेत्॥क्षत्रियायांदेवर्षेर्त्रीणिब्राह्मण्योवैश्वावच्चद्राया॥एतच्चब्राह्मणस्यकामनोउगावद्ब्राह्मण्यदिगम
 नेदृश्यं॥भूद्रायालुवैश्पातुल्यत्वासंभवात्ब्राह्मणपरिणीतगुगावत्भूद्रागमनेवार्षिकंदृश्यं॥अर्थादूदपरिणीतगुगावद्भूद्रागमने
 षागमसिकमिति॥हीनहीनतरब्राह्मणीगमनेतुर्द्विवार्षिकंच॥एवक्षत्रियावैश्पद्रागमपिहीनतराणांयथाक्रमंहीनिरुहणीयाचतुः
 शेरित्यादिहीनतमब्राह्मण्यदिगमनेप्यतिशयेनप्रायश्चित्तक्रामदर्शनात्क्षत्रियस्यत्रियागमनेपादहीनद्विवार्षिकंक्षत्रियश्चवैश्पागम
 नेद्विवार्षिकंक्षत्रियस्यब्राह्मणपरिणीतभूद्रागमनेपादहीनवार्षिकंभूद्रपरिणीतभूद्रागमनेतद्विपादहीनंस्वागमसिकं॥तथाश

७०
५७

जागमनेत्रियादहिनंवार्षिकं। भूऽपरिणीतभूजागमनेत्रियादहिनंवारामासिकं॥ अज्ञानतस्तुसर्वतदहं॥ यदिदुष्टालगीक्षत्रियावे
श्याभूजायामकृतसर्वरोनउत्तमवरोनवाव्यभिचरिताभवनितदासवर्गस्योत्तमवर्गस्यवतऽपगमनेयत्रैववार्षिकादिप्रायश्चित्
ततस्यपादहानिः॥ अभ्यासेनसवर्गव्यभिचरितोपगमनेद्विपादहानिः। अत्यन्तात्मासेनसवर्गव्यभिचरितापगमेपादत्रहानिः॥
॥ तथाचापस्तम्बः॥ सवर्ग्यायामनन्यपूर्विकायांमकृदानुपातेपादःपततित्वमभ्यासेपादोऽत्यन्ताभ्यासेपादचतुर्थेसर्वमिति॥ अ
नन्यपूर्वोयामिति सवर्गादयोऽसर्वगास्तन्निषेधानसर्वगापूर्वायामित्यर्थःचतुर्थेसर्वमितिनेत्रैवार्षिकादिकमरापादहानिप्रायश्चित्त
कामविनर्त्यन्यदेवशंखोक्तंप्रायश्चित्तमित्यर्थः॥ तथाचशंखा॥ चतुःस्त्रैरिगापांशुषल्यावकीर्तीःसचलस्त्रातडदङ्गभंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुच
तुर्थकालाहरोवासरान्भोजनेयत्रक्षत्रियायांचित्रात्रमुषेषितोवराटकंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुचतुःस्त्रैरिगापांशुषल्यावकीर्तीःसचलस्त्रातडदङ्गभंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुच

॥ अज्ञानतस्तुसर्वतदहं॥ यदिदुष्टालगीक्षत्रियावे
श्याभूजायामकृतसर्वरोनउत्तमवरोनवाव्यभिचरिताभवनितदासवर्गस्योत्तमवर्गस्यवतऽपगमनेयत्रैववार्षिकादिप्रायश्चित्
ततस्यपादहानिः॥ अभ्यासेनसवर्गव्यभिचरितोपगमनेद्विपादहानिः। अत्यन्तात्मासेनसवर्गव्यभिचरितापगमेपादत्रहानिः॥
॥ तथाचापस्तम्बः॥ सवर्ग्यायामनन्यपूर्विकायांमकृदानुपातेपादःपततित्वमभ्यासेपादोऽत्यन्ताभ्यासेपादचतुर्थेसर्वमिति॥ अ
नन्यपूर्वोयामिति सवर्गादयोऽसर्वगास्तन्निषेधानसर्वगापूर्वायामित्यर्थःचतुर्थेसर्वमितिनेत्रैवार्षिकादिकमरापादहानिप्रायश्चित्त
कामविनर्त्यन्यदेवशंखोक्तंप्रायश्चित्तमित्यर्थः॥ तथाचशंखा॥ चतुःस्त्रैरिगापांशुषल्यावकीर्तीःसचलस्त्रातडदङ्गभंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुच
तुर्थकालाहरोवासरान्भोजनेयत्रक्षत्रियायांचित्रात्रमुषेषितोवराटकंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुचतुःस्त्रैरिगापांशुषल्यावकीर्तीःसचलस्त्रातडदङ्गभंशालायादद्यात्तैवैश्यायानुच

Cms.

5

10

15

20

25